

Skåne, övergångsområdet.

Gränzoner och regioner.

Av Helge Nelson.

I Skåne förenas det svenska och fennoskandiska urbergslandskapet med Mellaneuropa. Till berggrund och jordarter, till landformer, klimat och kultur är landskapet ett övergångsområde med snabba växlingar och skarpa motsatser.

Det finns intet område av samma storlek i Sverige, som rymmer så många olika landskapstyper.

I sin kärva utformning, med mager stenrik morän, med vidsträckta mossar, med breda stengärdesgårdar, som kanta små åkerlappar, där frosten tidigt kan härja råg och potatis, är urbergs-Skåne en fulltonig del av det sydsvenska höglandet. Och det får delvis en skarpare och mer söndersplittrad relief än detta. Urbergets sydligaste del är bruten sönder och ställd på lut i de skånska åsarnas väldiga block från Hallandsås i NV till Stenshuvud i SÖ (Fig. 1:I, 4—10). Som isolerade öar sticka urbergets yttersta förposter, Kullen och Romeleåsen, upp över Sydvästslätten. Här är Fennoskandias pressade och sönderbrustna randzon, vid vars sydrand urberget i flexurer eller brott dyker djupt under slättens sedimentära bergarter och mäktiga jordtäckte. Gränsen mellan urberget och de yngre, sedimentära lagren, „den skånska diagonalen“ synes endast i sin nordvästra del också ha karaktär av denudationsgräns.

Mer sprickfullt och krossat når ej det svenska urberget kusten än i Hallandsås och Kullens av havet sargade branter. Skäralids och Klövahallars väldiga sprickdalar på Söderåsen och den kraftiga urbergsterrängen norr om Ivösjön (Fig. 1) kunna mäta sig med reliefen var som helst i Sydsverige.

Denna har utdanats under långa perioder. Sven Behrens har nyligen, stödd på egna ingående undersökningar över Kullens, Söderåsens och Romeleåsens morfologi och med utnyttjande av de

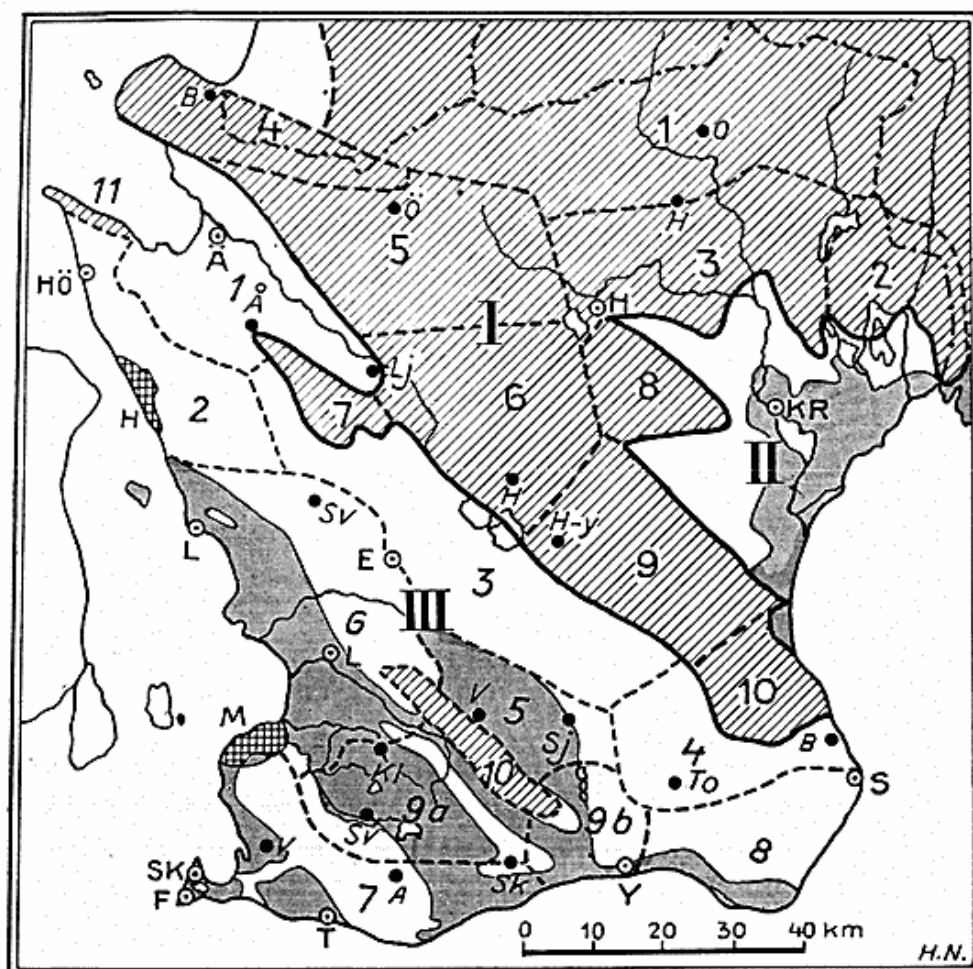

Fig. 1. Skånes landformsområden enl. förf.

I. Skånes urbergsslätt- och horstområde.

1. Nordskånes urbergsslätt. 2. Villands brutna terräng. 3. Göinges mellanbygd. 4. Hallandsåsen. 5. Hörja-Åshoplatån. 6. Matteröd-Hörplatån. 7. Söderåsen. 8. Nävlingeåsen. 9. Linderödsåsen. 10. Grevlunda — Stenshuvudplatån.

II. Kristianstadsslätten.

III. Skånska sydvästsslätten.

1. Ängelholmsslätten. 2. Hälsingborgsslätten. 3. Centrala lerskifferslätten. 4. Sydöstra grusås- och dalområdet. 5. Våmbslätten. 6. Lund — Landskrona-slätten. 7. Söderslätt. 8. Österlen. 9 a, b. Sydskånska backlandet. 10. Romelåsen (urbergshorst) och 11. Kullen (urbergshorst).

Strecket område utmärker urberg.

Rasterton på slätterna visar de områden, där berggrund från kritformationen ligger under havsytans nivå (enligt J. Eklund). Även berggrunden på Ängelholmsslätten ligger under havsnivån.

resultat, som A. G. Nathorst, G. De Geer, E. Erdmann, G. Troedsson, S. v. Bubnoff m. fl. nått, starkt framhållit att den skånska halvön under vitt skilda epoker upprepade gånger påverkats av orogena krafter. Rörelserna ha i väsentlig utsträckning skett efter samma linjer. Han hänför liksom v. Bubnoff grundorsaken härtill redan i

den gamla gotokarelida berggrundens struktur. De skånska bergåsarna äro äkta brottbildningar (horstar).

De ha vid flera tillfällen i samband med paleozoiska, mezozoiska och tertiära rörelser renoverats, sönderstyckats av förkastningar och sprickor, och bergblocken ha förskjutits även i horisontal riktning. Ett parti av horstområdet mellan Söderåsen, Ringsjön och Finjasjön får en småknottrig relief av talrika basaltkupper (Fig. 1, I:6). De bilda resterna av vulkaner, som hade sina utbrott under tertiär tid, en återverkan av de väldiga tektoniska rörelser, som byggde upp de alpina kedjorna i Europa.

Urbergsskåne ned till den skånska diagonalen i söder är tack vare den höga nederbörden ett av Sveriges torvmarksrikaste områden. Där förhärskar den ombrogena torvmarken, den äkta högmossen med dess torvlager av vitmossor, som trivas på den näringsfattiga urbergsmarken.

På slätterna ha torvmarkerna huvudsakligen bildats genom igenväxning av sjöar och kärr (topogena torvmarker) eller översilning av vatten från omgivande fastmark (soligena torvmarker). Dessa torvslag uppkomma huvudsakligen av kärrväxter.

Med myr förstår man varje sankmark med torvbildande vegetation, men all sådan har ej hunnit utbilda torvmark. Under uppodling och torvtagning har också en del torvmarker förminskats eller helt borttagits, särskilt på slätterna. Detta gör att på Skånes slätter knappt 50 % och på urbergsterrängen c:a 70 % av myrmarken, sådan den utsatts på kartan, nu består av torvmark.

Kartan fig. 2 ger emellertid en ypperlig bild av de ursprungliga sankmarkernas fördelning. Man ser där den karakteristiska strim-migheten i myrmarkernas utbredning på urberget, vilken betingas av berggrundens och de lösa jordarternas topografi. På de flacka slätterna inta myrarna större områden i forna sjöar och översvämningssmarker. Sydskånes backland på ömse sidor om Romeleåsen utmärkes av talrika myrar och torvmarker.

Den stora gränslinjen i Skånes natur- och odlingsgeografi, den skånska diagonalen, går som nämnt från Simrishamnstrakten över Ringsjön åt NV, begränsande Söderåsen och Hallandsås. *Sydväst därom ligger på sedimentär berggrund den skånska sydvästslätten (Fig. 1:III) och Mellaneuropa, norr därom Urbergsskåne och Fennoskandia (Fig. 1:I).* Mellan de utskjutande horstarna och urbergsterrängen längst i nordöst ligger Skånes andra stora slätt insänkt, Kristiansstadsslätten. Även den vilar på lagrade bergarter (Fig. 1:II).

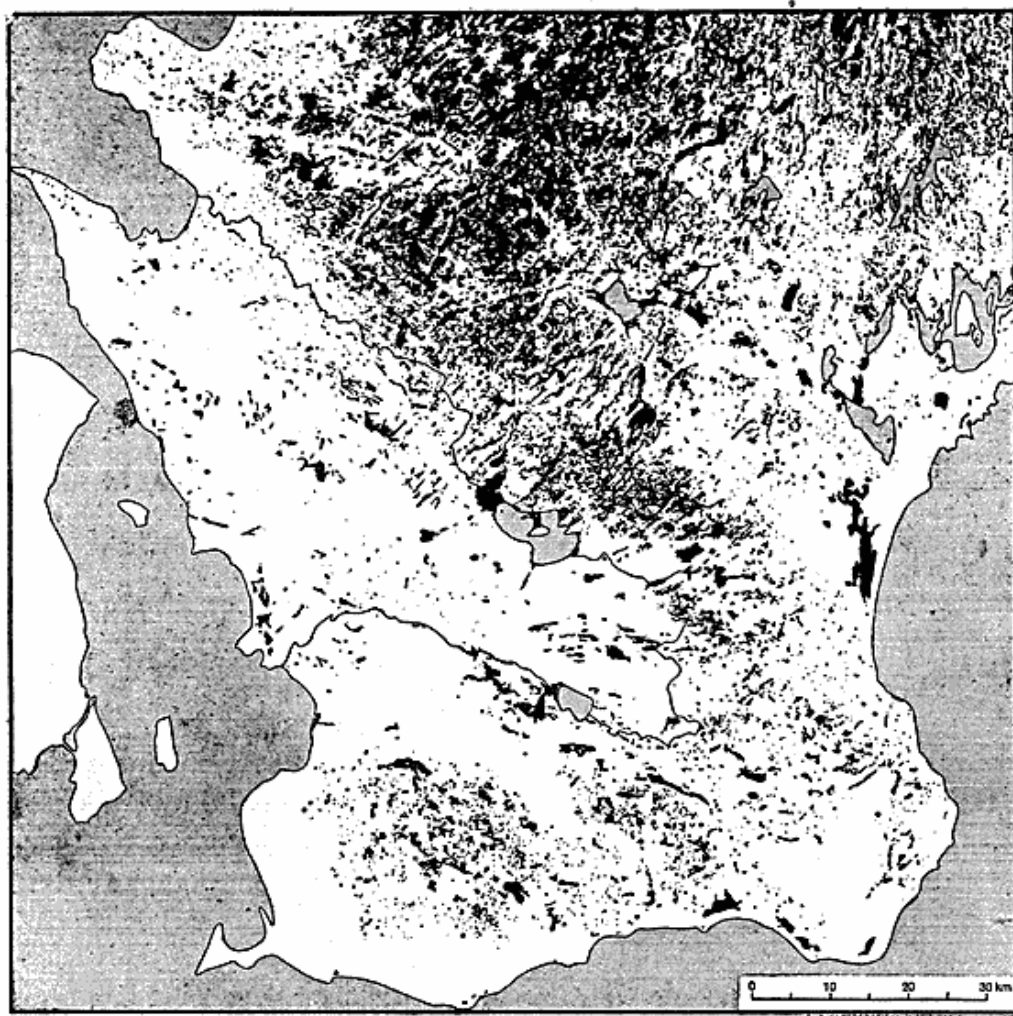

Fig. 2. Skånes myrmarker enligt Lennart von Post.

Sedan stenålderns dagar ha dessa båda slätter, men framför allt Sydvästslätten, varit Skånes kulturcentra. Gränslinjen eller snarare gränzonen från Simrishamnstrakten till Hallandsås har varit och är en av de mest pregnanta och genom tusentals år konstanta skiljelinjer i odling och kultur, som Sveriges land uppvisar.

Gränzonen utgör en landforms-, berggrunds- och jordartsgräns och de tre naturelement, som bestämma den, skilja sig till sina gränser blott i detaljer från varandra. Om man jämför den skånska diagonalen på fig. 1, där den huvudsakligen är en morfologisk gräns och en urbergsgräns, med dess sträckning på kartorna fig. 7, 8 och jordartskartan över sydöstra Skåne (fig. 9), där den är en jordartsgräns (sydgränsen för lerfri eller lerbattig urbergs- och kambrisk sandstensmorän), märker man den stora överensstämmelsen i

gränsernas förlopp. De bilda gemensamt en smal, markant gränsson.

Intressant är emellertid att fastslå, att inom Sydvästslätten finns en gränslinje, som för uppodlingen varit av lika stor betydelse som den skånska diagonalen, nämligen nord- och östgränsen för den baltiska moränen i dess kontakt med nordostmoränen (se fig. 3, 7, 8, 9 och 10!). Av ett studium av beskrivningen till fig. 3 framgår den ur jordbrukssynpunkt överlägsna kvalitén på den baltiska moränens jordar i förhållande till nordostmoränens jordslag. Gränsen har emellertid topografiskt ej samma betydelse som den skånska diagonalen, även om den är av vikt för avgränsningen av Sydvästslättens regioner.

I Övre Sverige är den högsta kustlinjen (H. K.), eller riktigare uttryckt, den högsta gränsen för de i vatten avlagrade finsedimenten, en viktig höjdgräns för mer betydande och sammanhängande odling. Gränserna för såväl Ängelholms- som Kristianstadslätten bestämmas av finsedimentens utbredning.

Med undantag av Kullen och Romelåsen dyker urberget djupt under den skånska sydvästslättens yta. Våldiga packar av sedimentära bergarter från olika perioder till och med kritperioden täcka urberget. Under Falsterbohalvön beräknas enligt de sista djupborrningarna urberget ligga på 4000 m djup.

Det är emellertid ej i främsta rummet den omväxlande berggrunden av skifferar, kalkstenar och sandstenar från olika perioder, som sätta sin prägel på Skånes slätter. De ligga mer eller mindre djupt dolda av mäktiga jordlager. Berggrundens mosaik med sina bristningslinjer, sänkor och horstar göra sig mindre ofta gällande i terrängen; mäktiga lösa jordlager övertäcka berggrunden och bestämma topografien. Man kan skönja berggrundens inverkan här och var i den framspringande rundade kustlinjen vid Limhamn och Smyge huk, där kalkstenen ligger ovan havsytan. Öster därom, väster om Romeleåsen och parallelt med denna, gå djupa sänkor i berggrunden i kritformationens kalksten. Troligen bildas här en förkastnings- eller flexurzon mellan Romelåsens urbergshorst och den högre liggande kritberggrunden i väster. Funnos ej de lösa jordlagren, som nå ända upp till 130 m mäktighet, skulle ett c:a 60 m. djupt sund bilda en utmärkt farled mellan Landskrona och Östersjön V om Ystad. Se fig. 1! Hela Sydvästskaånes berggrund är en stor mosaik, där de ledande flexurerna och brotten gå i de skånska horstarnas nordväst-sydostliga riktning, men där också korsande förkastningar och flexurer göra sig gällande i berggrun-

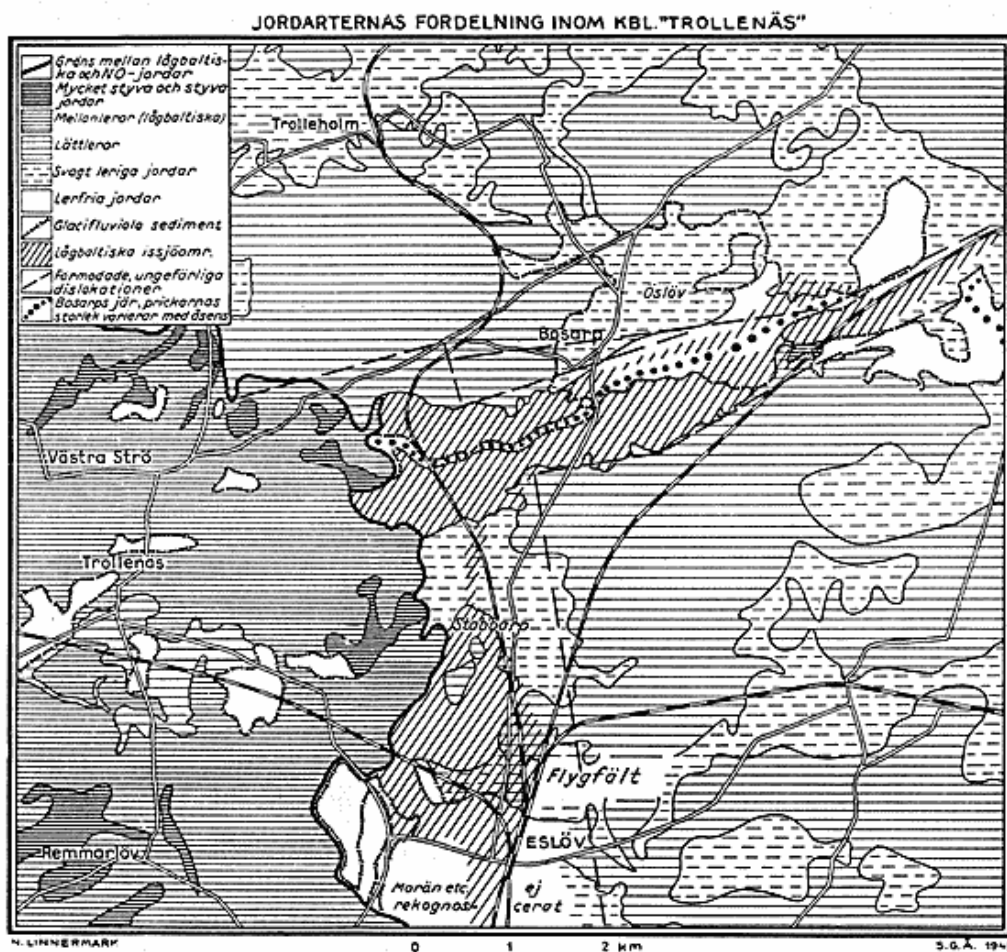

Fig. 3. Jordarternas fördelning inom ek.kbl. Trolleås, enligt Nils Linnermark.

Den kraftiga linjen i kartans västra del utmärker gränsen mellan den (låg) baltiska isens jordarter och nordostisens. De förra äro i regel tyngre (styva leror eller mellanleror), de senare lättleror eller blott svagt leriga jordarter. De äro mestadels moränjordar.

En vacker rullstensås framgår inom NO-isens område, ("Bosarps järn", markerad med större och mindre punkter). Den omgives delvis av ett issjöområde, där sand, svämmler och torv utgöra de förhärskande jordarterna).

Staden Eslöv ligger till större delen på rullstensgrus.

Nordostmoränen på fig. 3 är huvudsakligen en skiffer-gnejs-morän. Dess lättleror ha enligt Linnermark i regel 15—28 % lerhalt, medan den baltiska moränens mellanleror och styvare leror ha 28—60 % lerhalt. Kalkhalten är också högre i den baltiska moränen än i skiffer-gnejs-moränen.

dens topografi. Som nämnts utjämnas denna i hög grad av de märkliga jordlagren.

Sydvästslätten har fått sin geografiska karaktär och rika omväxling främst genom områdets kvartära utvecklingshistoria. Inlandsisen från nordost har fört massor av urbergsblock och -sten ut över dess skiffer- och kalkstensgrund. Men i en bred kustzon i söder och väster övertäckes denna nordostmorän av den baltiska,

från Östersjön kommande kalkstensrika morän, som givit jorden särskilt stor bördighet. Gränsen mellan baltiska moränen och nordostmoränen är därför inom Sydvästslätten en skiljezon, som gör sig markant gällande i kulturlandskapet.

Den skånska sydvästslätten är liksom de danska öarna ofta en böljande moränslätt, där jordarterna äro direkt avlagrade av isen. Dels genom sin mjuka vågighet och dels genom sin större frodighet

Fig. 4. Moränlerslätt (baltisk morän) med höstvetefält vid Svalöv. Typiskt parti av Sydvästslätten med dess något vågiga yta.

blir den också ett mer tjusande slättlandskap än kanske något annat i Sverige.

Men föröfrigt uppvisar Sydvästslätten många olika drag. På ömse sidor Romeleåsen utbreder sig ett backlandskap, ett område för storgods och ännu kvarvarande bokskog, den enda motsvarigheten i vårt land till det danska backlandet (fig. 1:III, 9a, b). Nordost om Romeleåsen ligger Våmbandslätten. (Fig. 1:III, 5). Den har bildats i issjöar och utmärkes av plana, ofruktbara sandmarker med sandflykt och planterad tallskog, ett område där sockerbetsodlingen sjunker under 1 %, medan den på Lundaslätten väster om Romeleåsen når 15 %. Kustområdena i söder och väster, som vila på djup baltisk morän: Österlen, Söderslätt, Lund—Landskronaslätten (Fig. 1:III, 8, 7, 6) äro typiska långvågiga skånska slätter. De äro Sve-

riges i fråga om sockerbeter, vete och malkorn rikast avkastande bygder. Särskilt Söderslätt med dess lätta leror ger höga skördar. Det yverborna medvetandet om hans bygds härlighet har fått sig ett klassiskt uttryck i Söderslättbonds yttrande, att landsvägen mellan Ystad och Malmö delar Sverige i „två lika goda hälfter“.

Slättens nordvästra del, Hälsingborgs- och Ängelholmsslätterna, har ej en fullt lika bördig jordmån. Dessa slätters berggrund består till större delen av rät-liasformationens sandstenar, skifferleror och

Fig. 5. Ängelholmsslätten. Hallandsås i baggrunden. Typisk plan sedimentär lerslätt.

leror. Hälsingborg—Höganässlätten (Fig. 1:III, 2) täckes av föga djupa moränavlagringar. Ängelholmsslätten (Fig. 1:III, 1) är en plan sedimentär slätt, vars mäktiga ler- och finsandslager avlastats i ishavet; den har samma typ som de flesta uppsvenska slätterna.

I området närmast urbergsområdet från Söderåsen ned mot Simrishamn är skiffermoränen uppblandad med urbergsmorän, jorden är mindre djup och skogsdungarna talrikare än på de bästa slättområdena. (Centrala lerskiffersläätten fig. 1:III, 3, Sydöstra grusås- och dalområdet fig. 1:III, 4).

Den moiga, sandiga och leriga Kristianstadsslättens jordarter ha avlagrats i Baltiska issjön och slätten har därför fått samma jämna yta som de uppsvenska slätterna. Slätten vilar på kalkhaltig berggrund och får därigenom större bördighet än man av de sandiga jordslagen skulle förmoda (Fig. 1: II).

De vackra sjöar, som kransa slätten i norr och sträcka sig in

på urbergsområdet synas ha fått sin sista utformning genom glacial erosion. Det gäller särskilt Ivösjön. Den når med sitt största djup av 48 m ej mindre än 42 m under Östersjöns yta. Skånes näst största sjöbäcken, Ringsjön, ligger som G. Troedsson visat i en synklinal mellan urberget och silurgrunden.

I Skånes backland och på närgränsande småvågiga slätter finnas hundratals och åter hundratals små sjöbäcken, vattenfyllda sänkor eller kärr. De äro bildade av dödisrester från den smältande landisen. De fylldes av vatten, växte ofta igen till torvhålor, men ligga nu som små vattensamlingar, sedan torven uttagits. Många dylika ha utjämnats av odlingen.

Över Sydvästslätten ringla sig små åar fram i breda dalar med branta dalsidor. Rönneåns dalgång norr om Stockamöllan, Rååns dal och Fyledalen i sydöstra Skåne äro sådana dalar. Sin slutliga utformning ha dessa dalar att tacka de mäktiga isälvar, som strömmade fram i dem. De ha i Danmark motsvarigheter i Gudenåns m. fl. vattendrags breda dalar.

Över horstarnas branter dansa bäckarna i fall. En och annan har nått en viss berömmelse, såsom Forsakar vid Linderödsåsen. Men Skånes vattendrag äro små, det största är Helgeån. Vattenkraften blir relativt obetydlig och det är Lagans, Mörrumsåns och nu också det övriga Sveriges stora kraftverk, som lämna Skåne dess stora behov av elektrisk kraft og ljus.

Skåne är en hav- och sundomfluten halvö. Ingen punkt ligger mer än 60 km från omgivande vatten. Dess klimat får stämpel därav; men också dess natur och kultur. Vid dess långa kust ligga dess flesta städer, och dess mest odlade och rikaste bygder ligga inom kustzonen i V. och S.

Hallandsås- och Kullenbygder ha varit hem för generationer av sjömän. Fisket drives vid Skånes kuster. En gång under medeltiden var dess fiske rikast i Norden och gav det första upphovet till städerna Malmö, Skanör, Falsterbo, Ystad och Simrishamn.

Den söndersplittrade karaktären av Kullen och Hallandsås med dess raukar och grottor har jag redan berört. Mer rundkullig men ändå med markant profil går Stenshuvud i Sö fram till Östersjön.

Likt en bred flod för Öresund en del av Östersjöns vatten ut i världshavet. Den är en under havsytan sänkt floddal, som fått sin sista utformning i postglacial tid. Landskronas slingrande hamnränna är Saxåns sänkta dalfåra. De höga brinkarna söder och norr om Hälsingborg ha fått sin detaljutformning av havets abrasion.

I hög grad är det emellertid de av kustströmmarna uppbyggda

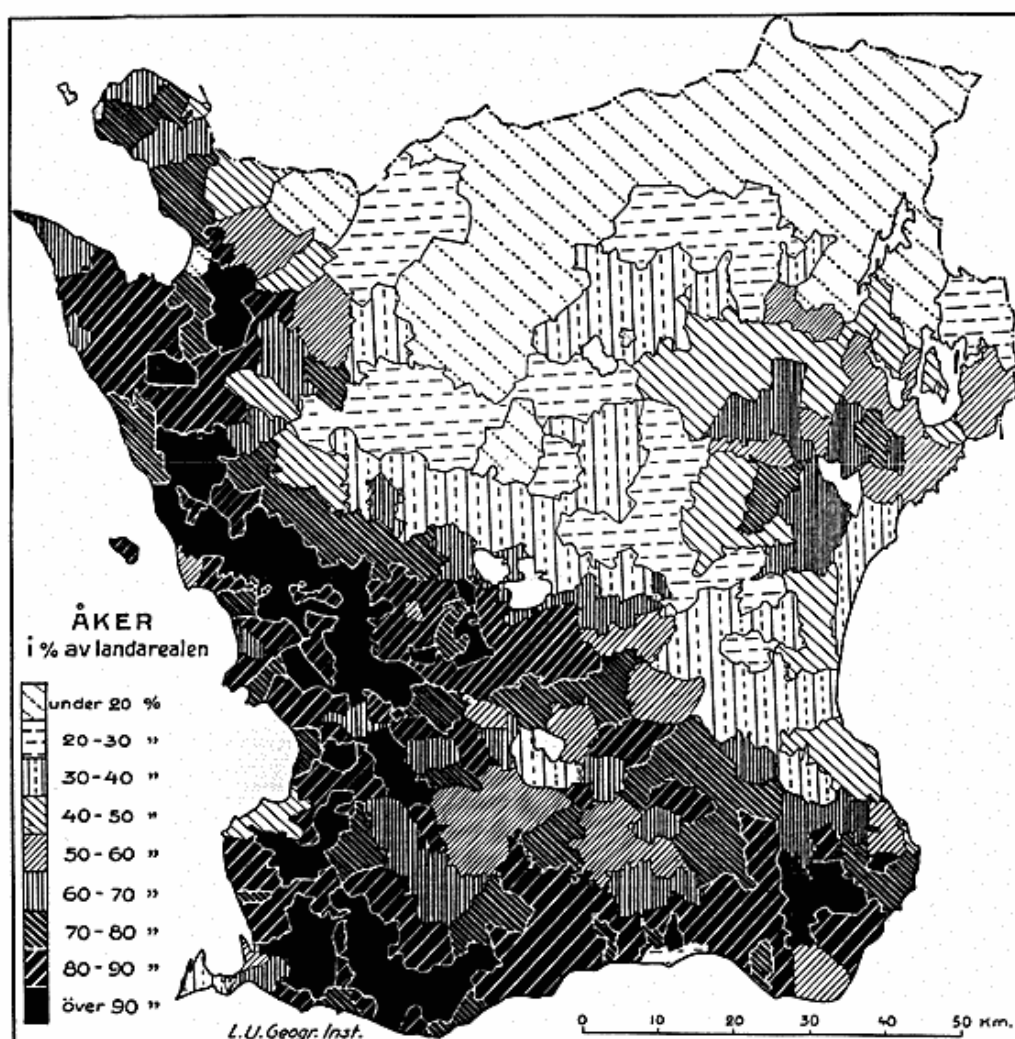

Fig. 6. Skånes åker i % av land arealen 1917—20. Enligt Gustav Ågren.

Skånes åkerareal utgjorde enligt arealinventeringarna 1917—20 5964 km², enligt jordbruksräkningarna 1927 och 1944 5727, resp. 5663 km² samt uppskattades 1951 till 5666 km². Från 1917 till 1951 föreligger således en minskning av åkerarealen på 298 km² eller 5 %. — Ågrens karta hänför sig till tiden för första världskriget, då även svaga jordar i stor utsträckning odlades.

Statistiken hänför sig till socknarna som enheter. Den skånska diagonalen framträder tydligt, trots sockengränsernas övergripande på ena eller andra sidan naturgränsen — jordartsgränsen.

utjämningskusterna, som karakterisera Skånes slätter. Hanöbuktens och Sandhammarens långa mjuka kurvor men också Falsterbohalvöns yx-formiga näs är deras verk. Överhuvud har den skånska svämlandskustens mjuka linjer få motsvarigheter i Sverige. Men det är också en hamnfattig kust. Fiskare och sjömän ha fått ta dusterna med Östersjön utan skydd av goda hamnar och städernas äro konsthavnar allesamman utom i någon mån Lands-

kronas. Det lilla Brantevik och andra fisklägen på sydostkusten voro i slutet av 1800-talet och ända fram till första världskriget ägare av stora segelflottor utan att ha därför användbara hamnar.

Vinden driver sitt spel och har vid Falsterbo, Sandhammaren, Åhus m. fl. ställen kastat upp strandsanden i dyner, som en gång hotat hem och kyrkor men som nu äro bundna, mestadels av tallskog.

Denna randzon mellan kust och hav är ofta besjungen. Skåningen liksom dansken älskar sina slätters mjuka böljeformer, men också han ser dem gärna mot en vitskimrande strand eller en blå havsrand som bakgrund. Den synen tolkas av Ola Hansson:

„— en sluttande trädgård i jättemått,
som pilträdsrader i häckar fått.
I bakgrunden havet svalt och blått
sig kullrar i sjungande dyning.“

Landskapets skarpa naturmotsatser i fråga om berggrund och jordarter få ytterligare skärpning genom *klimatet*. De lågt liggande slätterna med deras goda jord ha mildare klimat och längre växttid än de högre liggande och magrare trakterna på urbergsgrund. Dessa senare ha också större nederbörd, 600—800 mm pr. år, och bli därigenom mer frostlänta. En nederbörds-karta över Skåne får stor likhet med en höjdkarta.

Havet sätter sitt märke på Skånes klimat. Det mildrar sommarens hetta, och den svala blåsten gör den skånska sommaren behaglig. Hösten blir lång och förlänger växttiden. Därför odlar man också 80 % av Sveriges sockerbeter i de kustnära områdena från Ängelholms- till Kristianstadsslätterna. Vintern får en stark maritim prägel, slask och obeständighet karaktärisera slätterna; vintern blir en aning mer stabil på horstarnas höjdryggar och i norra Skåne, där halvön går över i det bredare sydsvenska höglandet. Frostavallen i Skånes mitt i närheten av Höör är Malmö- och Lundabornas vinterutflyktsort. Den ligger i urbergsterrängen ett hundratal meter över havet. Februari, Skånes kallaste månad, är där 1° kallare än i Malmö, och har en medeltemperatur av ungefär — 1,5°, men det är ej tillräckligt kallt och snörikt för skidföre av varaktighet under normala år. Våren är lång. Östersjön uppvärms sent, och ostliga vindar kunna göra den skånska våren ganska kylig och olustig, innan sydvästvindarna segra och markera sommarens inträde.

Skånes klimat, som är så likartat Danmarks i sina årliga väx-

lingar, skall emellertid i denna korta skiss ej få någon längre karakterisering.

Skånes yppiga växtlighet är en följd av den goda jorden och det milda klimatet, som ger bok- och annan lövskog någon övervikt över det rena barrskogsbeståndet även på urbergsgrund. Det övriga är blandad löv- och barrskog. Boken är det viktigaste lövträdet. Mycket gran och tall har planterats.

Det milda klimatet har lockat till en vidsträckt trädgårdsodling och inplantering av sydländska trädslag. Trädgårdarna inta en större areal än i något svenskt landskap, och Skåne har en femtedel av Sveriges fruktträd. Murgröna och vildvin täcka oftare gavlar och husfasader än i det övriga Sverige.

Skånes andel av Sveriges yta är blott 2,5 % men dess befolkning är nära 12 % och dess åkerareal 15 % av Sveriges. Uppskattat i skördeenheter lämnade det 22 % av vårt lands skörd 1935/40. Dess skörd av vete var i medeltal åren 1946—50 21 %, av råg 30,7 %. Dess köttproduktion var 1937—38 26 %, dess mjölkproduktion 18 % och äggproduktion 23 %. Dess köksväxtodling är nära hälften av Sveriges, dess sockerbetsodling mer än $\frac{1}{5}$. På $\frac{1}{8}$ av Sveriges folkmängd ger Skåne nära $\frac{1}{4}$ af hela rikets livsmedelsproduktion. Skåne är Sveriges stora överskottsområde, utan vilket vårt land under andra världskriget ej skulle ha klarat sig som det gjort. Men det kan sägas, att även om naturförhållandena gynnat Skåne, så är det i lika hög grad skåningens kärlek till jordbruket, hans arbetsduglighet och jordbrukets uppbyggande på vetenskaplig och teknisk grund, som gjort det skånska jordbruket till vad det i dag är. Vi ha därvid också dragit nytta av Danmarks grannskap och föredöme. Danskt jordbruk och många danskar, som flyttat över och drivit lantbruk i Skåne, ha varit goda läromästare.

Den skånska växtförädlingen har på alla områden befruktat Skånes och hela Sveriges jordbruk. En lycklig förening av storbruk, bondgårdar och småbruk har befordrat intensiteten i Skånes åkerbruk och boskapskötsel.

Även det nuvarande åkerbrukslandskapet, som fått sin prägel efter enskiftets genomförande och byarnas sprängning, är i stort ett avtryck av de stora naturmotsatserna i Skåne. Sydvästslätten är odlad från 60 till 90 %. Kristianstadsslätten till 60—80 %. Ännu på urbergshorstarna är åkerytan 50—30 % men sjunker på den flacka, myrrika moränslätten nära smålandsgränsen till 20 % och t.o.m. därunder.

På det baltiska moränområdets utmärkta jordar utefter syd- och

västkusten stiger åkerytan till 80 % och däröver. Uppodlingen på Ängelholmsslätten är högre än på den sandigare Kristianstadsslätten. Våmbsslätten och backlandet inom Sydvästslätten äro mindre odlade än slättens bördigare jordar.

Urbergsområdet är småbrukarens bygd, där gårdar med under 10 ha åker dominera i antal och äga $\frac{1}{3}$ av hela åkerarealen. På slättbygderna dominera till åkerarealen de medelstora gårdarna med upp till 50 ha åker; storgods och större bondgårdar inta där betydande arealer. Men förhållandena äro mycket växlande. Det finns typiska småbruksområden på slätterna, liksom större gårdar utmärka t. ex. backlandet och övergångsområdena mellan skogs- och slättbygder.

De olika växtslagens odling skiftar efter jordarter och klimatiska förhållanden. Vete, korn, oljeväxter och sockerbetor konkurrera om de bästa jordarna på sydvästslätten. Rågen dominerar på de moiga och sandiga Kristianstadsslätten, liksom på de sandiga områdena på sydvästslätten och på urbergsmoränen. Den fordrande låglandsrasen hör slätterna till medan svensk vit och röd boskap nöjer sig med urbergsterrängens magrare beten. Av Skånes en halv miljon svin finnes ej mer än hälften på slätterna. Det är småbrukarna i skogsbygder, som uppföda smågrisar till avsalu, och som lika intensivt driva näringen som slättens jordbrukare.

I de skogfattiga slätternas karaktäristiska fyrålgade envåningsgårdar dominerade förr korsvirket, men numer är teglet det vanligaste materialet och boningshus och ekonomibyggnader uppföras skilda åt. I norra Skånes skogsbygder är trähuset, ofta i två våningar, vanligt. I Skånes städer och tätorter förhärskar tegel, cement och sten som byggnadsmaterial och tränger därifrån ut i moderna husformer till landsbygden.

Fördelningen av Skånes jordbruksbefolkning uppvisar paralleller till de mer eller mindre fruktbara jordarna. Den breda kustremsan på baltisk moränlera efter Skånes syd- och västkust uppvisar en genomsnittligt högre folktäthet i fråga om den rena jordbruksbygden än vad fallet är i det övriga Skåne. Jordbruksocknar utan industri kunna här ha 50 inv./km² — ett högre tal än som eljest nås i svenska åkerbruksbygder. Kartan fig. 10 över sydöstra Skåne uppvisar starka skiftningar i folktäthet. En jämförelse med jordartskartan över samma område, fig. 9, åskådliggör den större folktätheten på det baltiska moränområdet i förhållande till glesbebyggelsen på Våmbsslättens mosand, den mindre folktätheten på Centrala lerskifferslätten, och den svaga bebyggelsen på urbergshorstarnas lerfria morän. Även backlandet norr om Ystad, en stor-

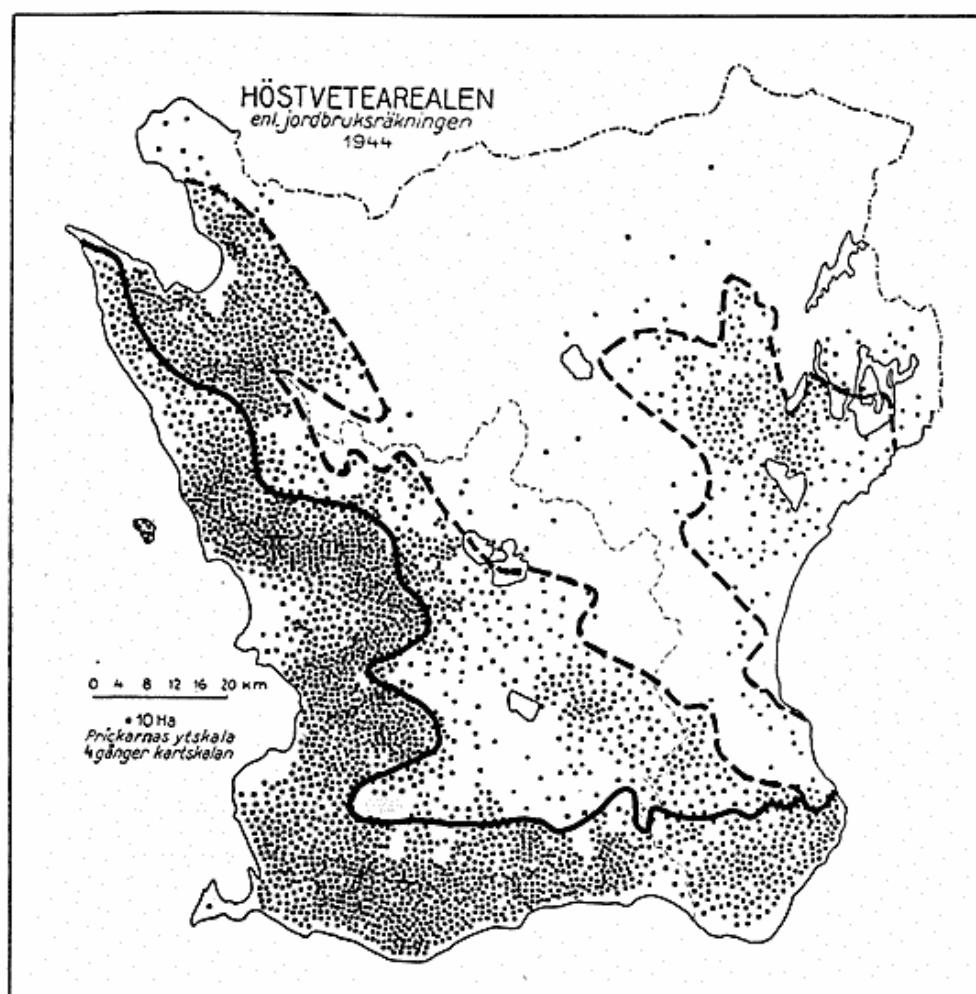

Fig. 7. Höstvetearealen 1944 enligt Folke Lagnert (med tillägg av gränslinjer).

Streckad linje utmärker Skånediagonalen (gräns för urbergs- och kambrisk sandstensmorän) samt Kristiansstadsslättens begränsning mot omgivande urbergsmorän (schematiserad). Helledragen linje utmärker nord- och ostgräns för baltisk morän. Enligt Sveriges Geologiska Undersökning och G. Ekström.

En jämförelse med kartan över oljeväxternas utbredning samma år (fig. 8) visar båda växtslagets långt övervägande odling på den baltiska moränleran. De odlas mycket litet på sandjordar (Våmbslätten och området SO om Landskrona). Medan höstvetet under lång tid odlats i stor omfattning och genom växtförädlingen nya sorter kunnat erövra allt lättare jordar, varom kartan fig. 7 vittnar, ha däremot oljeväxterna, som först under andra världskriget (1938—45) började odlas i stor skala, ej hunnit på samma sätt som höstvetet spridas fram från de goda baltiska jordarna i väster t. ex. till Kristiansstadsslätten.

gårdsbygd, har låg befolkningstäthet, trots att det ligger inom baltiska moränens område. Av intresse är lokaliseringen av städerna, fisklägena och övriga små tätorter i dessa jordbruksbygder till kustlinjen och järnvägarna.

Givetvis influeras industriebefolkningens utbredning och koncen-

tration till väsentlig grad av andra faktorer än jordens större eller mindre bördighet. Skånes viktigaste industriområden och största industriorter ligga visserligen inom det bördiga kustbältet vid Öresund, men här spelar det utmärkta trafikläget vid sundet sannolikt en större roll för industriernas utveckling än de goda avsättningsmöjligheterna i en folkrik bygd.

Västra Skånes industrier få dock i hög grad sin prägel av landskapets naturliga råvaror och stora jordbruksproduktion. Stenkolsfälten i nordvästra Skåne och de där befintliga eldfasta lerorna ha givit upphov til Höganäs, Bjuv m. fl. för Sverige egenartade industriorter. Kalkbrotten och den stora cementindustrin i Limhamn, kaolinbrotten på Ivön och porslinsfabriken i Bromölla samt de talrika tegelbruken äro exempel på industrier, som markfast ha rot i slätternas berggrund och leror. Talrika sockerfabriker, kvarnar, mejerier och andra livsmedelsindustrier ha grundats på slätternas, särskilt Sydvästslättens stora jordbruksproduktion. Skånes läder- och gummiindustrier uppvisa några av Sveriges största anläggningar. Som alltid i tätbebyggda områden spela metallindustri och mekaniska verkstäder, samt textil- och beklädnadsindustri en stor roll.

I sin allmänna struktur har Skånes, särskilt Sydvästslättens industri, större likhet med Danmarks än med det övriga Sveriges. Endast i norra Skåne är träindustrin av någon större betydelse. I Skånes industri ha impulser från Tyskland och Danmark samt därifrån inflyttade industrimän och arbetare varit viktiga faktorer.

Naturlandskapets olika skiftningar träda — som förut framhållits — tillmötes i bygdernas karakter. De gamla byarna på slätterna sprängdes ej helt och hållet av 1800-talets skiften. Vid sidan av de talrika gårdarna som flyttades ut, funnos oftast andra kvar på bymarken och bildade kärnan för ny bebyggelse. Så ligga mellan slätternas dominerande antal av ensamgårdar många byar och talrika tätorter, som tillkommit under industrins, handelns och kommunikationernas utveckling.

Byarna nådde aldrig någon storlek i urbergsterrängens skogsbygder. Där härskar den spridda gårdsbebyggelsen, men de små tätorterna med sin industri äro även där talrika.

Skåne hade i slutet av 1950 280 större och mindre tätorter med 200 inv. och däröver. I dem bodde av dess 840.000 inv. 596.000 eller 71 %. På Sydvästslätten med dess 650.000 inbyggare, Sveriges främsta jordbruksbygd, bodde nära 80 % av hela befolkningen i tätbebyggelse. I så hög grad har Sydvästslätten urbaniserats.

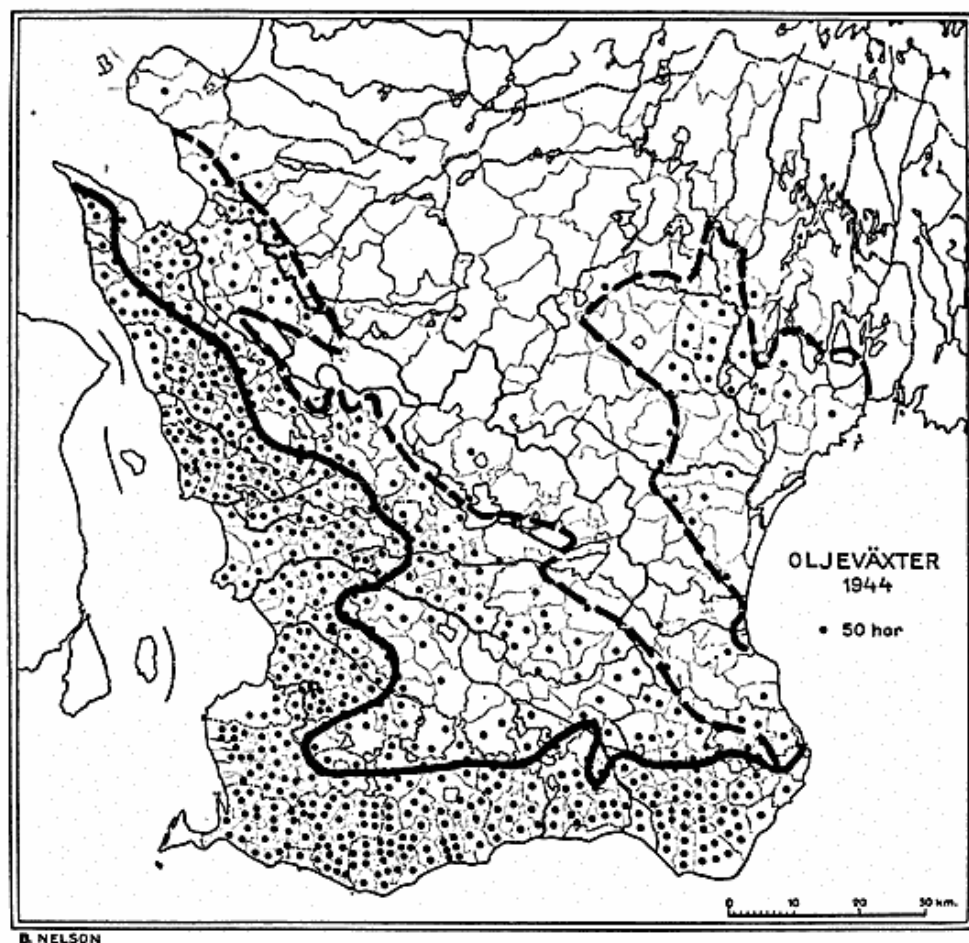

Fig. 8. Oljevaxter enligt jordbruksräkningen 1944. Av Börje Nelson (med tillägg av gränslinjer).

Streckad linje utmärker Skånediagonalen (gräns för urbergs- och kambrisk sandstensmorän) samt Kristianstadsslättens begränsning mot omgivande urbergsmorän (schematiserad). Heldragen linje utmärker nord- och östgränsen för baltisk morän. Enligt Sveriges Geologiska Undersökning och G. Ekström.

Sin danska granne visar Skåne med den närliggande Sydvästslätten sin frodigaste och mest leende anblick. Det är samma naturrike och ett likartat kulturlandskap, som breder ut sig på ömse sidor Öresund. I århundranden och årtusenden ha kulturströmmar av såväl materiell som andlig odling gått över sundet och förbundit Själland och Skåne, det baltiska kulturområdet med urbergets skogsbygder, Mellaneuropa med Fennoskandia.

I gemensamma exkursioner ha Lunds och Köpenhamns geografer strövat kring på dansk jord och på svensk. I föredrag och diskussioner ha de ytterligare ökat sin förtrogenhet med grannlänternas natur, kulturbygder och andliga atmosfär. I detta utbyte och denna nordiska samverkan har ej funnits en mer initiativrik, verksam och

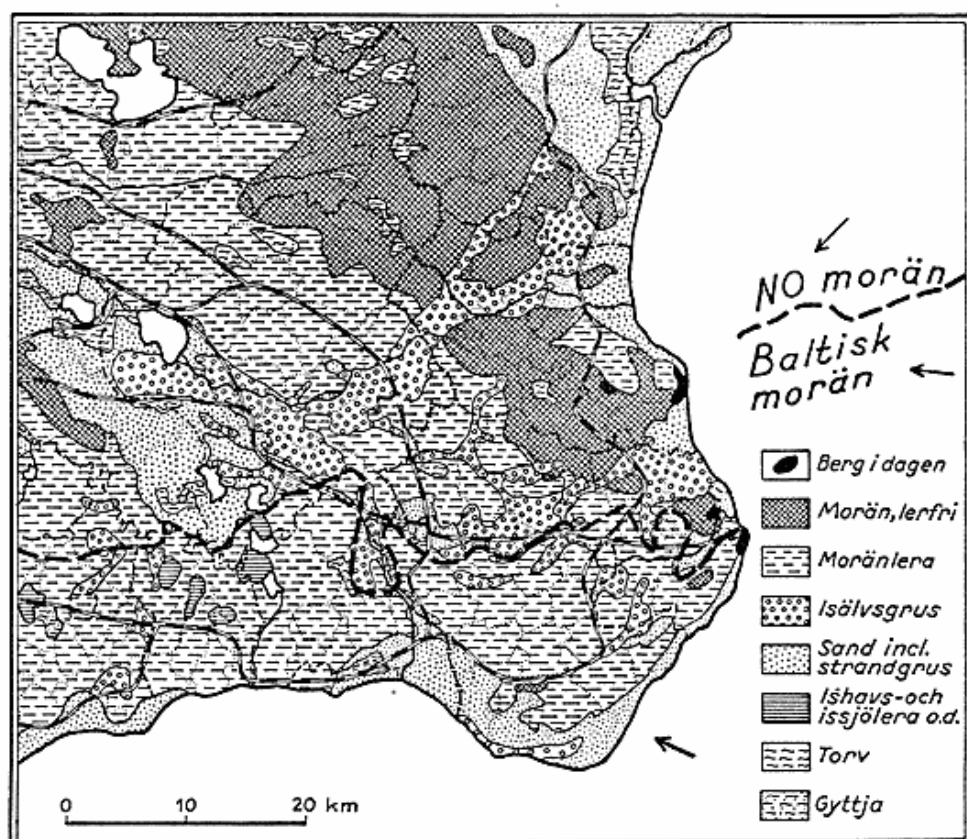

Fig. 9. Sydöstra Skåne. Jordartskarta. Enligt Sveriges Geologiska Undersökning. Gränsen mellan baltisk morän och nordostmorän enligt G. Ekström.

Den stora omväxlingen i jordarterna är påfallande. Med deras olika odlingsbarhet följer också olika uppodling och folktäthet. Se kommentar i texten och jämför med fig. 10!

skicklig befordrare och ciceron än professor Niels Nielsen. När Lunds geografer på hans 60-årsdag — och jag vågar tala å deras vägnar — hylla den framstående utforskaren av Danmarks geografi, sker det särskilt med tacksamhet för den levande personliga kontakt, som han skänkt oss, och de rika impulser, som han givit i det vetenskapliga arbetet.

De kvartära jordlagrens mäktighet i Skåne.

Skånes urbergsområden

täckas vanligen av ett tunt moräntäcke, som endast undantagsvis når 10 m tjocklek. Glacifluviala grus- och sandbildningar kunna nå större mäktighet. Dessa finnas mest i sänkor och dalar. Dessa utfyllas också delvis av myrmarker, huvudsakligen högmossar (se kartan fig. 2!). I ett brett område närmast gränsen mot Halland och Småland upptaga dessa myrmarker omkring 20 % av ytan. Av myrarna bildas torvmarker.

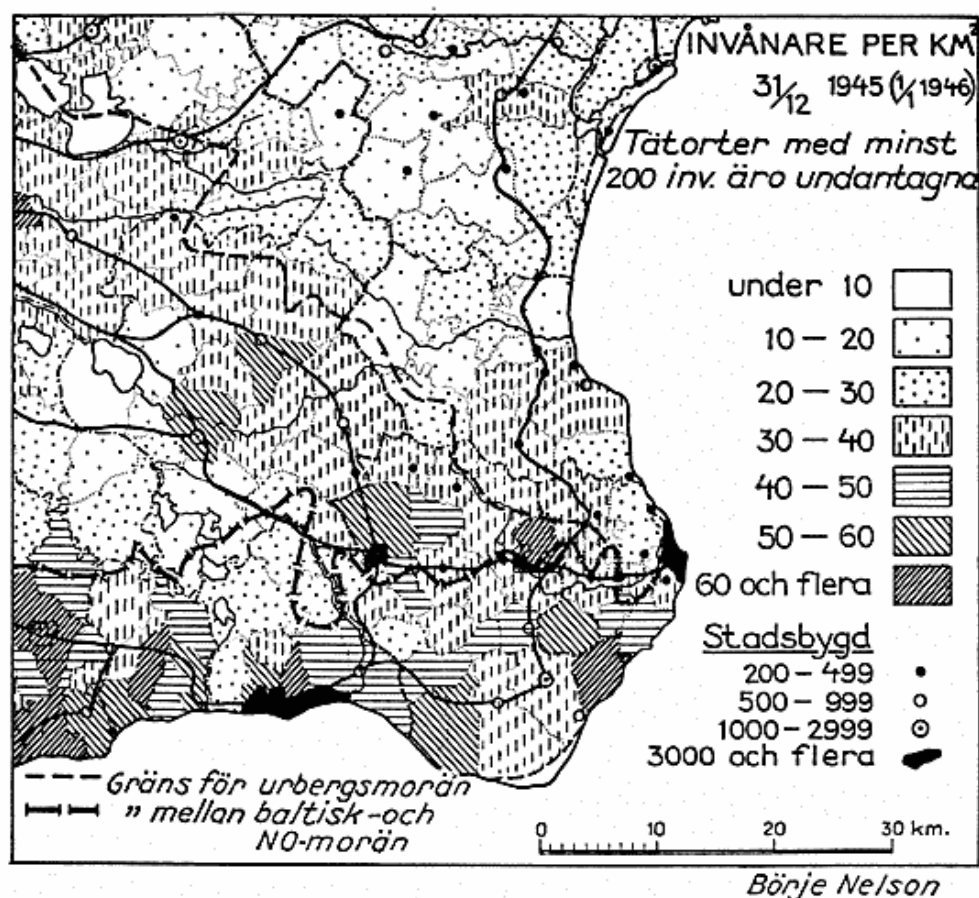

Fig. 10. Folktäthetskarta över sydöstra Skåne 1/1 1946. Enligt Börje Nelson. Gräns för urbergsmorän enligt Sveriges Geologiska Undersökning. Gräns mellan baltisk morän och nordostmorän enligt G. Ekström.

På slätterna inta myrarna en långt mindre areal. De bestå till största delen av kärr, av vilka bildats en utmärkt torv, som använts till bränsle och nu till stor del är uttagen.

Slätterna

täckas oftast av ett långt mäktigare jordläcke än urbergshorstarna och -platåerna. På Kristianstads- och Ängelholmsslätterna nå sedimentära, i issjö eller ishav avsatta lager stor mäktighet, liksom på Våmbslätten och i smala kustzoner. I övrigt utgöres de kvartära avlagringarna av morän och glacifluviala grus- och sandavlagningar. Talrika smärre områden med sand och leror finnas. De äro avlagrade i issjöar och moränens sänkor.

Några valda exempel på de kvartära jordlagrens mäktighet ges nedan. Kursiverade siffror ange att berggrunden ligger under havets nivå.

*Kristianstadslätten.*Kvartärens
maktighet i m

Österslöv vid järnvägsstationen	24
Bromölla station	28
Kristianstad, lasarettet	30
Vinslöv, i samhället	18
Tollarp, vid järnvägsstationen	38
Yngsjö stärkelsefabrik	82

Sydvästslätten (Landformkartans olika områden 1—9b).

1. Vejbystrand vid Skälderviken	42
4 km NO om Ängelholm	124
Flyget, Ljungby	21
1½ km N om Kvidinge	32
Kattarp, järnvägsstationen	32
2. 1 km S om Brunnby kyrka	8
Ingelsträde, 5 km OSO om Höganäs	19
3. Källstorp gård, 4 km NNO om Svalöv	4
Eslöv, västra delen	43
Löberöd, 14 km SO om Eslöv	60
4. Tomelilla NV om järnvägsstationen	18
2½ km N om Viks fiskläge	55
5. Våmbs tegelbruk 1½ km S om Våmbsjön	54
Veberöd	50 +
6. Ven, NV fyren	84
Hilleshög, 6 km N om Landskrona	45
Marieholm, järnvägsstationen	45
Klosterängen, 11 km NO om Lund	18
Lund, lasarettet	84
Staffanstorp, järnvägsstationen	87
7. Malmö, Allmänna sjukhuset	10
Vellinge vid kyrkan	5
Falsterbo fyr	30
Anderslöv, torget	39
Tullstorp, vid kyrkan	60
Skivarp, sockerfabriken	80
8. Kabusa, 5 km Ö om Ystad	61
Hagestad by SO om Löderup	3
9a. Eksholms gård 4 km NO om Svedala (Malmö Vattenverk)	124
Böringe järnvägsstation	104
Näsbyholm, järnvägsstationen	107

9b. Asmåsa gård, 12½ km V om Tomelilla	35
Sövestads by, 8 km N om Ystad	50
Ystad, västra delen	18

Den huvudsakliga källan äro uppgifter från Sveriges geologiska Undersöknings borrharkiv, dessutom uppgifter från litteraturen (E. Erdmann m. fl.). Jag tackar fil. lic. Erik Mohren för lämnade uppgifter från S. G. U. arkiv.

UR LITTERATUREN

- Ahlmann, H. W:son*, Mekanische Verwitterung und Abrasion an der Grundgebirgsküste des nordwestlichen Schonen. Bull. Geol. Inst., Uppsala. Vol. XIII:2. Uppsala 1916.
- Arrhenius, O.*, Fosfathalten i skånska jorder. S. G. U. Ser. C. N:o 383. Stockholm 1934.
- Arrhenius, O.*, Karta över markreaktionen hos skånska jordar. S. G. U. Ser. C. Nr. 500. Stockholm 1948.
- Arrhenius, O.*, Skördar i södra Sverige. Socker. Handlingar 1945. No. 10. Malmö. 1945.
- Behrens, Sven*, Kullaberg och Hallands Väderö, Geomorfologiska studier. S. G. Å. 1949.
- Behrens, Sven*, Morfometriska, morfogenetiska och tektoniska studier av de nordvästskånska urbergsåsarna, särskilt Kullaberg, med bilaga. Ak. avh. Lund 1953. (Utmärkta kartor).
- Bergdahl, Arvid*, Israndbildningar i östra Syd- och Mellansverige med särskild hänsyn till åsarna. Ak. avh. Lund 1953.
- Bergsten, Karl Erik*, Forsakar. En morfologisk detaljstudie i östra Skåne. S. G. Å. 1942.
- Bergsten, Karl Erik*, Skånes klimat, temperatur- och fuktighetsförhållanden. S. G. Å. 1945.
- Bergsten, Karl Erik*, se Nelson, Helge.
- Björning, Lars*, Skånes jord- och stenindustri. Ak. avh. Lund 1947.
- Bubnoff, S. v.*, Der Südrand Skandinaviens. Geol. Rundschau 1943.
- De Geer, G.*, Om tiden för Skånehalvöns första uppkomst. G. F. F. 1918.
- De Geer, G.*, Om uppkomsten av Hallandsås. G. F. F. 1919.
- Ekström, Gunnar*, Svalövs geologi. Sveriges Utsädesförenings tidskrift 1933.
- Ekström, Gunnar*, Agrogeologiska undersökningar vid Svalöv. S. G. U. Ser. C. N:o 380. Stockholm 1934.
- Ekström, Gunnar*, Skånes åkerområden. Socker. Handlingar 1950 No. 6. Malmö 1950.
- Erdmann, Edvard*, De skånska stenkolsfälten och deras tillgodogörande. Med atlas. S. G. U. Ser. Ca. N:o 6. Stockholm 1911—1915.
- Hadding, Assar*, Tektoniska och petrografiska undersökningar inom Fennoskandias södra randzon. I. Röstånga fältet. Lund. 1923.

9b. Asmåsa gård, 12½ km V om Tomelilla	35
Sövestads by, 8 km N om Ystad	50
Ystad, västra delen	18

Den huvudsakliga källan äro uppgifter från Sveriges geologiska Undersöknings borrharkiv, dessutom uppgifter från litteraturen (E. Erdmann m. fl.). Jag tackar fil. lic. Erik Mohren för lämnade uppgifter från S. G. U. arkiv.

UR LITTERATUREN

- Ahlmann, H. W:son*, Mekanische Verwitterung und Abrasion an der Grundgebirgsküste des nordwestlichen Schonen. Bull. Geol. Inst., Uppsala. Vol. XIII:2. Uppsala 1916.
- Arrhenius, O.*, Fosfathalten i skånska jorder. S. G. U. Ser. C. N:o 383. Stockholm 1934.
- Arrhenius, O.*, Karta över markreaktionen hos skånska jordar. S. G. U. Ser. C. Nr. 500. Stockholm 1948.
- Arrhenius, O.*, Skördar i södra Sverige. Socker. Handlingar 1945. No. 10. Malmö. 1945.
- Behrens, Sven*, Kullaberg och Hallands Väderö, Geomorfologiska studier. S. G. Å. 1949.
- Behrens, Sven*, Morfometriska, morfogenetiska och tektoniska studier av de nordvästskånska urbergsåsarna, särskilt Kullaberg, med bilaga. Ak. avh. Lund 1953. (Utmärkta kartor).
- Bergdahl, Arvid*, Israndbildningar i östra Syd- och Mellansverige med särskild hänsyn till åsarna. Ak. avh. Lund 1953.
- Bergsten, Karl Erik*, Forsakar. En morfologisk detaljstudie i östra Skåne. S. G. Å. 1942.
- Bergsten, Karl Erik*, Skånes klimat, temperatur- och fuktighetsförhållanden. S. G. Å. 1945.
- Bergsten, Karl Erik*, se Nelson, Helge.
- Björning, Lars*, Skånes jord- och stenindustri. Ak. avh. Lund 1947.
- Bubnoff, S. v.*, Der Südrand Skandinaviens. Geol. Rundschau 1943.
- De Geer, G.*, Om tiden för Skånehalvöns första uppkomst. G. F. F. 1918.
- De Geer, G.*, Om uppkomsten av Hallandsås. G. F. F. 1919.
- Ekström, Gunnar*, Svalövs geologi. Sveriges Utsädesförenings tidskrift 1933.
- Ekström, Gunnar*, Agrogeologiska undersökningar vid Svalöv. S. G. U. Ser. C. N:o 380. Stockholm 1934.
- Ekström, Gunnar*, Skånes åkerområden. Socker. Handlingar 1950 No. 6. Malmö 1950.
- Erdmann, Edvard*, De skånska stenkolsfälten och deras tillgodogörande. Med atlas. S. G. U. Ser. Ca. N:o 6. Stockholm 1911—1915.
- Hadding, Assar*, Tektoniska och petrografiska undersökningar inom Fennoskandias södra randzon. I. Röstånga fältet. Lund. 1923.

- Linnermark, Nils*, Den skånska jorden och kulturlandskapet. Studier inom det ekonomiska kartbladet Trollenäs. S. G. Å. 1945.
- Lägnert, Folke*, Den skånska veteodlingens geografi. Några synpunkter. S. G. Å. 1945.
- Mohrén, Erik*, Eslövstraktens geologiska byggnad och utveckling. Eslövs sparbanks minneskrift 1941.
- Mohrén, Erik*, Kullabygdens geologiska byggnad och utveckling. Kullens sparbanks jubileumsbok 1948.
- Nelson, Helge*, Skåne, en geografisk skiss. I "Skåne. Svenska Turistföreningens resehandbok". 6 uppl. Stockholm 1951.
- Nelson, Helge*, Skånes jordbruk, en orientering. S. G. Å. 1945.
- Nelson, Helge, m. fl.*, Simrishamn med omland. Lund 1949.
- Nelson, Helge och Richter, Herman*, Geografdagarna i Lund 1935. Skånes landformer. Exkursioner. Lund 1935.
- Nelson, Helge, och Bergsten, Karl Erik*, Exkursioner på skånska sydvästslätten. Meddelanden från Geografilärarnas förening. N:o 10, Lund 1941.
- Nathorst, A. G.*, Till frågan om de skånska dislokationernas ålder. G. F. F. 1887.
- Osvald, Hugo*, Södra Sveriges mossstyper. S. G. Å. 1930.
- Persson, Malte*, Morfologiska studier inom nordöstra Skånes sjöområde. S. G. Å. 1932.
- von Post, Lennart*, Medel och mål i skånsk torvmosseforskning. S. G. Å. 1926.
- Richter, Herman*, Studier över den yttre strandzonens dynamik och morfologi inom södra Östersjöns flack-kust. S. G. Å. 1934 och 1936.
- Richter, Herman*, se Nelson, Helge.
- Troedsson, Gustaf*, Om Höörs sandsten. G. F. F. 1940.
- Troedsson, Gustaf*, Berggrunden inom Hälsingborgs stad. G. F. F. 1947.
- Wallén, Carl Christian*, Klimatstudier i svenska sockerbetsdistrikt med hänsyn till Skåne. Socker. Handlingar 1945 No. 10. Malmö 1945.
- Wallén, Carl Christian*, Studier av Skånes nederbördsklimat. Statens met.-hydrogr. anstalt, Medd. Ser. Uppsatser nr. 50, 1945.
- Wennberg, Gunnar*, Differentialrörelser i inlandsisen. Sista istiden i Danmark, Skåne och Östersjön* (med bilaga) Ak. avh. Lund 1949.
- Ågren, Gustaf*, Skånes jordbruksområden. S. G. Å. 1926.
- Ågren, Gustaf*, De naturliga förutsättningarna för Skånes jordbruk. En bok om Skåne, del II, Malmö 1934.
- Förkortningar. G. F. F. = Geologiska föreningens förhandlingar. S. G. U. = Sveriges geologiska undersökning. S. G. Å. = Svensk geografisk årsbok.
-